

LIBRIS

We know
books

MARCEL PROUST

•
*În căutarea
timpului pierdut*

ALBERTINE DISPĂRUTĂ

Volumul VI

O NOUĂ TRADUCERE
DIN LIMBA FRANCEZĂ DE

CRISTIAN
FULAȘ

CARTIER

înșelasem cu totul asupra semnificației privirii ei, nici asupra speciei de femeie care era și acum îmi mărturisea că fusese. „Toate astea sunt departe, mi-a spus ea, din ziua când m-am logodit cu el nu m-am mai gândit decât la Robert. Și, vedeți dumneavoastră, aceste capricii de copilă nu sunt nici măcar cele pe care mi le reproșez cel mai mult.”

Cuprins

Despre autor	7
Despre traducător	11
Capitolul I	17
Capitolul II	194
Capitolul III	277
Capitolul IV	319

Capitolul I

„Domnișoara Albertine a plecat!” Durerea pătrunde mai adânc în psihologie decât psihologia însăși, și-n ce măsură! Cu o clipă în urmă, analizându-mă, mi se păruse că această despărțire fără a ne revedea era exact ce-mi doream și comparând banalitatea plăcerilor pe care mi le oferea Albertine cu abundența dorințelor pe care mă împiedica să mi le satisfac mi se păruse că eram subtil, că nu mai voiam să o văd, că nu o mai iubeam. Dar aceste cuvinte: „Domnișoara Albertine a plecat” dăduseră naștere în inima mea unei asemenea suferințe, încât simțeam că n-o mai puteam îndura multă vreme. Iată, ceea ce crezusem că nu însemna nimic pentru mine era pur și simplu întreaga mea viață. Cât de puțin ne cunoaștem pe noi înșine. Trebuia să pun capăt imediat acestei suferințe; iubitor cu mine însumi ca mama cu bunica mea muribundă, îmi spuneam, cu aceeași bunăvoință de care dăm dovadă când nu vrem să-i lăsăm să sufere pe cei pe care îi iubim: „Ai răbdare o clipă, îți vom găsi un leac, stai liniștit, nu te lăsăm să suferi așa”. Instinctul meu de conservare a căutat primele leacuri de pus pe rana mea deschisă în această categorie de idei: „Toate astea n-au nicio importanță pentru că o voi face imediat să se întoarcă. Mă voi gândi cum să fac, dar în orice caz în seara asta va fi aici. E deci inutil să mă stresez”. „Toate astea n-au nicio importanță” nici pe mine nu mă mulțumea ca explicație, dar încercasem să-i transmit aceeași impresie și

Françoisei nearătându-mi suferința în fața ei pentru că până și-n momentul când eu o resimțeam atât de violent iubirea mea nu uita cât de important era să pară o iubire fericită, împărtășită mai ales în ochii Françoisei, care n-o iubea pe Albertine și întotdeauna se îndoise de sinceritatea ei. Da, mai devreme, înainte ca Françoise să intre în cameră, crezusem că n-o mai iubeam pe Albertine, crezusem că, analist cât se poate de riguros, nu uitam nimic; crezusem că-mi cunoșteam în detaliu străfundurile inimii. Dar inteligența umană, oricât de mare, nu poate percepe elementele care o compun și rămân în așa măsură nebănuite încât din starea volatilă în care subviețuiesc în cea mai mare parte a timpului un fenomen capabil să le izoleze nu a reușit să le supună nici măcar unui început de solidificare. Mă înșelasem închipuindu-mi că vedeam clar în propriul suflet. Dar această cunoaștere pe care nu mi-o oferiseră nici cele mai acute percepții ale minții tocmai îmi fusese oferită, dură, sclipitoare, stranie ca o sare cristalizată, de brusca izbucnire a durerii. Eram atât de sigur de prezența Albertinei lângă mine, și iată acum o nouă față a Obșnuinței. Până aici o considerasem mai degrabă o forță de anihilare care suprimă originalitatea și chiar conștiința percepției; acum o vedeam ca pe o divinitate de temut, atât de legată de noi, cu fața-i insignifiantă atât de adânc încrustată în sufletul nostru, încât dacă se desprinde, dacă-și întoarce fața de la noi, această zeitate pe care aproape că n-o percepem ne provoacă suferințe mai teribile ca oricare alta, devenind mai crudă ca moartea însăși.

Lucrul cel mai grabnic era să citesc scrisoarea Albertinei, căci voiam să mă gândesc la mijloacele de a o aduce înapoi. Simțeam că le am pentru că, viitorul fiind ceea ce nu există

decât în gândirea noastră, ni se pare încă modificabil printr-o intervenție în extremis a voinței. Dar în același timp îmi aduceam aminte că văzusem acționând asupra lui puteri diferite de a mea, puteri împotriva cărora, oricât timp mi s-ar fi dat, n-aș fi putut face nimic. La ce bun că ceasul încă n-a sunat dacă nu putem nimic împotriva consecințelor sale. Când Albertine încă era acasă la mine, eram cât se poate de hotărât să păstrez inițiativa în ceea ce privea despărțirea noastră. Și apoi plecase. Am deschis scrisoarea. Iată cum suna:

Dragul meu prieten, iertați-mă pentru că n-am îndrăznit să vă spun prin viu grai cele câteva cuvinte de mai jos, dar sunt atât de lașă, întotdeauna m-am simțit atât de temătoare în fața dumneavoastră, încât nici străduindu-mă n-aș fi avut curajul să o fac. Iată ce ar fi trebuit să vă spun: Viața noastră împreună a devenit imposibilă, de altfel chiar și din izbucnirea dumneavoastră de aseară v-ați dat seama că în raporturile dintre noi ceva se schimbuse. Ceea ce s-a putut aranja în acea seară ar deveni de nereparat în câteva zile. E mai bine deci, de vreme ce am avut șansa să ne împăcăm, să ne despărțim cât încă suntem prieteni; iată de ce, dragul meu, vă trimit aceste rânduri și vă rog să fiți bun să mă iertați dacă vă provoc o oarecare suferință gândindu-mă la imensa suferință care mă va cuprinde pe mine. Dragul meu, nu vreau să devenim dușmani, mi-ar fi deja destul să vă devin treptat, destul de repede, indiferentă; astfel, hotărârea mea fiind irevocabilă, înainte să vă trimit această scrisoare prin Françoise îi voi fi cerut să-mi aducă bagajele. Adio, vă las cea mai bună parte din mine. Albertine.

Toate astea nu înseamnă nimic, mi-am spus, e chiar mai bine decât mi-aș fi închipuit, căci nevorbind serios, n-a scris, evident, decât pentru a lovi puternic, ca să mă sperie. Trebuie să găsec cât mai repede un mod de a o face pe Albertine să fie aici diseară. Mă gândesc cu tristețe că familia Bontemps sunt oameni verosi care se folosesc de nepoata lor pentru a mă stoarce de bani. Dar ce contează. Dacă pentru a o aduce pe Albertine înapoi în această seară trebuie să-i dau jumătate din averea mea dnei Bontemps, mie și Albertinei ne rămâne suficient cât să trăim confortabil. Și în același timp calculam dacă în acea dimineață aveam să am timp să mă duc să comand iahtul și Rolls-Royce-ul pe care și le dorea, nici măcar nemaigândindu-mă, odată orice ezitare dispărută, că mi s-ar fi putut părea foarte puțin înțelept să i le dăruiesc. Și dacă acordul dnei Bontemps nu e suficient, dacă Albertine refuză să i se supună mătușii ei și ca să se întoarcă pune condiția ca de acum înainte să fie complet independentă, ei bine, oricât mă va amări asta, am să-i redau libertatea; va ieși singură, cum și când va dori; trebuie să știi să te sacrifici, oricât de dureros ar fi, pentru lucrul la care ții cel mai mult și care e, în ciuda a ceea ce credeam dimineață în urma raționamentelor mele atât de exacte și absurde, ca Albertine să locuiască aici. Mai mult, oare aș putea spune că a-i oferi această libertate m-ar fi făcut să sufăr din cale-afară? Aș minți. Deja mi se întâmplase des să simt că suferința provocată de faptul de a o lăsa liberă să facă rău departe de mine era poate mai mică decât acest gen de tristețe care se întâmpla să mă cuprindă când simțeam că se plectisea cu mine, la mine acasă. Fără-ndoială, chiar în momentul când mi-ar fi cerut voie să plece undeva, a o lăsa să facă asta, obsedat fiind

de gândul orgiilor, mi-ar fi fost atroce. Dar să-i spun: „Luați vasul nostru sau trenul, plecați pentru o lună într-o țară pe care eu nu o cunosc, unde nu voi ști nimic despre ce faceți”, era un lucru care adesea mi se păruse atrăgător prin ideea că având un termen de comparație, departe de mine, m-ar prefera și ar fi fericită la întoarcere. De altfel ea însăși cu siguranță își dorește asta: nu cere deloc această libertate căreia, de altfel, oferindu-i în fiecare zi plăceri noi, aș reuși cu siguranță să-i adaug o oarecare limită de la o zi la alta. Nu, ceea ce și-a dorit Albertine a fost să nu-i mai fiu insuportabil și mai ales – ca altădată în cazul lui Odette cu Swann – să mă hotărâsc să o iau de soție. Odată căsătorită n-o să mai țină atât la propria independență; vom rămâne amândoi aici, atât de fericiți! Sigur că asta însemna să renunț la Venetia. Dar orașele după care am tânjit cel mai mult, ca Venetia – și-n mai mare măsură gazele cele mai agreabile, distracțiile, în mai mare măsură decât Venetia ducesa de Guermentes, teatrul –, orașele ca Venetia devin șterse, indiferente, moarte când suntem legați de un alt suflet printr-un nod atât de dureros care ne împiedică să ne îndepărtăm! De altfel, Albertine are perfectă dreptate în ceea ce privește chestiunea căsătoriei. Chiar și mamei toate aceste întârzieri i se păreau ridicole. Să mă căsătoresc cu ea, iată ce trebuia să fac de multă vreme, iată ce ar trebui să fac, asta a făcut-o să scrie scrisoarea din care nu crede nici măcar un cuvânt; doar pentru a reuși asta a renunțat preț de câteva ore la ceea ce-și dorește la fel de mult cum îmi doresc eu să o facă: la a se întoarce aici. Da, asta a vrut, asta e intenția acțiunii ei, îmi spunea rațiunea mea plină de compătimire; dar simțeam că spunându-mi asta rațiunea mea se plasa în aceeași ipoteză pe care o

abordase încă de la început. Or, eu simțeam că cealaltă ipoteză nu încetase niciodată să se verifice. Fără îndoială, această a doua ipoteză n-ar fi avut niciodată îndrăzneala să spună în cuvinte că Albertine ar fi putut avea o legătură intimă cu domnișoara Vinteuil și prietena ei. Și totuși, după ce fusesem înghițit ca de un val sub această veste teribilă când intram în gara din Incarville se verificase exact această a doua ipoteză. Mai apoi această ipoteză nici măcar nu concepuse ideea că Albertine ar fi putut să mă părăsească ea însăși, astfel, fără a mă anunța și a-mi oferi timpul necesar ca s-o împiedic. Dar, oricum, dacă după noul salt imens pe care viața mă obliga să îl fac realitatea care mi se impunea îmi era la fel de nouă ca aceea în fața căreia ne pun descoperirea unui fizician, întrebările din interogatoriul unui judecător de instrucție sau descoperirile unui istoric cu privire la detaliile unei crime sau ale unei revoluții, această realitate depășea plâpândeale previziuni ale celei de-a doua ipoteze, în același timp verificându-le. Această a doua ipoteză nu îi aparținea inteligenței, iar frica și panica ce mă cuprinseseră în seara când Albertine nu mă sărutase, în seara când auzisem zgomotul ferestrei, nu erau raționale. Ci – iar continuarea va demonstra asta și mai mult, așa cum destule episoade o vor fi putut indica – faptul că inteligența nu e instrumentul cel mai subtil, cel mai puternic, cel mai potrivit pentru a percepe adevărul, acesta nefiind decât încă un motiv de a începe cu inteligența, și nu cu un intuitivism al inconștientului, o credință gata făcută în presentimente. Viața însăși, treptat, ne lasă să ne dăm seama că lucrurile cele mai importante pentru sufletul și mintea noastră nu ne sunt transmise pe cale rațională, ci pe alte căi mai puternice. Și atunci inteli-

gența însăși, înțelegându-le superioritatea, abdică rațional în fața lor și acceptă să le devină colaboratoare și slugă. Credință experimentală. Nefericirea neprevăzută de care eram cuprins, și pe aceasta mi se părea (ca pe prietenia Albertinei cu două lesbiene) că deja o percepusem pentru că o citisem în atâtea semne în care (în ciuda afirmațiilor contrare ale rațiunii mele care se sprijineau pe spusele Albertinei însăși) întrezărisem truda, oroarea ei de a trăi ca o sclavă, truda și oroare pe care le desenau în ochii triști și supuși ai Albertinei, pe obrajii ei brusc aprinși de o inexplicabilă roșeață, în zgomotul ferestrei care se deschisese brusc, de parcă toate ar fi fost scrise cu cerneală invizibilă! Sigur, nu îndrăznisem să le interpretez până la capăt și să formulez expres ideea plecării ei subite. Cu sufletul echilibrat de prezența Albertinei, nu mă gândisem decât la o plecare aranjată de mine la o dată nedeterminată, adică într-un timp inexistent; în consecință, doar mă iluzionasem că mă gândisem la o plecare așa cum oamenii își închipuie că nu se tem de moarte când se gândesc la ea sănătoși și în realitate nu fac decât să introducă o idee pur negativă în ideea unei sănătăți bune pe care apropierea morții cu siguranță o va modifica. În plus, ideea plecării Albertinei din proprie inițiativă ar fi putut să-mi vină în minte de o mie de ori în modul cel mai clar și limpede cu putință, și tot n-aș fi bănuțit mai mult ce-avea să însemne în ceea ce mă privea, adică în realitate, această plecare, ce lucru original, atroce, necunoscut, ce rău cu totul și cu totul nou. La această plecare, dacă aș fi prevăzut-o, aș fi putut să mă gândesc fără încetare ani la rând fără ca, puse cap la cap, aceste gânduri să fi avut cea mai vagă legătură, nu doar în intensitate, ci și ca asemănare, cu inimaginabilul infern pe

căre Françoise mi-l dezvăluise spunându-mi: „Domnișoara Albertine a plecat”. Pentru a-și reprezenta o situație necunoscută imaginația se folosește de elemente cunoscute și din această pricină nu și-o reprezintă. Sensibilitatea însă, chiar și cea mai fizică, primește ca pe siajul unui tunet semnătura originală și mult timp indelebilă a evenimentului nou. Și abia dacă îndrăzneam să îmi spun că dacă aș fi prevăzut această plecare poate că aș fi fost incapabil să mi-o reprezint în oroarea ei sau chiar, Albertine informându-mă, să-mi reprezint cum aș fi amenințat-o, cum aș fi implorat-o ca să o împiedic! Cât de departe de mine era acum dorința de a vedea Veneția! Ca odinioară la Combray cea de a o cunoaște pe dna de Guermantes când venea ora la care nu-mi mai păsa decât de un singur lucru, acela de a o avea pe mama în camera mea. Și într-adevăr toate neliniștile trăite în copilărie, la chemarea noii angoase, dăduseră fuga să o-ntărească, să se amestece cu ea într-o masă omogenă care mă sufoca.

Sigur, lovitura fizică în inimă pe care o dă o groznică despărțire care, din pricina teribilei capacități de înregistrare a corpului, face din suferință ceva contemporan cu toate perioadele în care am suferit în viață, sigur, această lovitură în inimă asupra căreia speculează poate puțin – într-atât de puțin îi pasă de durerea celorlalți – cea care vrea să-i confere regretului maximul de intensitate, fie pentru că femeia, neschițând decât o falsă plecare, vrea doar să ceară condiții mai bune, fie pentru că, plecând pentru totdeauna – pentru totdeauna! –, vrea să lovească sau pentru a se răzbuna sau pentru a continua să fie iubită sau, pentru calitatea amintirii pe care o va lăsa în urmă, să sfarme printr-un gest violent această rețea de plictis și indiferență pe care o simțise țesându-

se, sigur, de această lovitură în inimă ne promisesem să ne ferim, ne spuseseam că aveam să ne despărțim în termeni amicali. Dar, într-adevăr, arareori oamenii se despart în termeni amicali, căci dacă ar fi în relații bune nu s-ar despărți! Și-apoi femeia față de care ne purtăm cu cea mai mare indiferență simte totuși, în mod obscur, că plictisindu-ne de ea, în virtutea unui același vechi obicei, ne-am legat din ce în ce mai puternic de ea, și se gândește că unul dintre elementele esențiale ale despărțirii în relații amicale stă în a-l preveni pe celălalt. Or, se teme ca nu cumva, prevenindu-l, să nu împiedice despărțirea. Orice femeie simte că, cu cât puterea ei asupra unui bărbat e mai mare, singurul mod de a pleca e fuga. Fugară pentru că regină, iată. Sigur, există o extraordinară discrepanță între plictisul pe care-l inspira cu o clipă mai devreme și, pentru că a plecat, această furioasă nevoie de a o revedea. Dar pentru acest lucru, pe lângă cele oferite pe parcursul acestei opere și altele pe care le vom vedea în continuare, există motive. În primul rând, adesea plecarea se petrece în punctul în care indiferența – reală sau închipuită – e cea mai mare, se află în punctul maxim al oscilației pendulului. Femeia își spune: „Nu, nu mai merge așa”, exact pentru că bărbatul nu vorbește decât despre a o părăsi sau se gândește doar la asta; și atunci ea e cea care părăsește. Atunci, pendulul revenind în cealaltă extremitate, intervalul e maxim. Într-o secundă revine în acel punct; încă o dată, pe lângă toate motivele oferite, totul e atât de natural! Inima bate; și-n plus femeia care a plecat nu mai e aceeași cu cea care era aici. Vieții ei împreună cu noi, prea bine cunoscută, i se adaugă dintr-odată viețile cu care în mod inevitabil se va amesteca și poate că ne părăsește exact pentru

a se amesteca cu ele. Astfel încât această nouă abundență a vieții femeii plecate acționează retrospectiv asupra femeii care stătea alături de noi și poate că își premedita plecarea. Seriei de elemente psihologice pe care le putem deduce și care fac parte din viața ei împreună cu noi, din plictiseala noastră prea pronunțată în ceea ce o privește, ca și din gelozia noastră (și care face ca bărbații care au fost părăsiți de prea multe femei să fi fost aproape întotdeauna părăsiți în același mod din pricina caracterului lor și a reacțiilor mereu identice pe care le putem deduce; fiecare-și are propriul fel de a fi trădat, așa cum are propriul fel de a răci), acestei serii nu atât de misterioase pentru noi îi corespundea în mod sigur o serie de fapte pe care le-am ignorat. Probabil că de la o vreme întreținea relații în scris sau verbale, prin mesageri, cu un anumit bărbat sau cu o anumită femeie, așteptând un anumit semn pe care poate că noi înșine i l-am dat fără să știm spunându-i: „Dl X a venit ieri să mă viziteze”, în caz că ea convenise cu dl X ca înaintea zilei în care ea avea să i se alătore acesta să vină să mă viziteze. Câte ipoteze posibile! Doar posibile. Construiam atât de bine adevărul, dar numai în sfera posibilului, încât deschizând într-o zi din greșeală o scrisoare adresată uneia dintre amantele mele, scrisoare scrisă în stilul convenit și care spunea: *Continuă să aștepți un semn pentru a merge la marchizul de Saint-Loup, informează-mă mâine printr-un telefon*, reconstituim un soi de fugă proiectată; numele marchizului de Saint-Loup era acolo doar pentru a semnala altceva, căci amanta mea nu-l cunoștea pe Saint-Loup, dar mă auzise vorbind despre el și-n plus semnătura era un fel de poreclă, fără o formă inteligibilă. Or, scrisoarea nu-i era adresată amantei mele, ci

unei persoane din casă care purta un nume diferit, dar care fusese citit în mod greșit. Scrisoarea nu era scrisă într-un cod dinainte convenit, ci într-o franceză stricată, pentru că era scrisă de o femeie din America în realitate chiar prietenă cu Saint-Loup, așa cum m-a informat acesta mai târziu. Iar modul straniu în care această americană scria anumite litere dăduse aspectul unei porecle unui nume perfect real, însă străin. Deci în acea zi bănuielile mele fuseseră cu totul greșite. Dar structura intelectuală prin care legasem aceste fapte, cu toatele false, era ea însăși forma atât de corectă, atât de inflexibilă a adevărului, încât atunci când, trei luni mai târziu, amanta mea (care pe atunci visa să-și petreacă toată viața alături de mine) mă părăsise, o făcuse într-un mod absolut identic cu cel pe care mi-l imaginasem prima dată. A sosit o scrisoare cu aceleași particularități pe care în mod greșit eu le atribuisem primei scrisori, dar de astă dată având într-adevăr sensul semnului și această nenorocire era cea mai mare din toată viața mea. Și-n ciuda tuturor acestor lucruri suferința pe care mi-o provoca era poate depășită de curiozitatea de a cunoaște cauzele acestei nefericiri: pe cine dorise, regăsise Albertine. Dar izvoarele acestor evenimente însemnate sunt ca ale fluviilor, putem să parcurgem toată suprafața pământului și nu le găsim. Așadar, Albertine își premeditase fuga de mult; n-am spus (pentru că în acel moment mi se păruse un simplu manierism și proastă dispoziție, ceea ce pentru Françoise se numea „a face bot”) că din ziua în care încetase să mă mai sărute începuse să se poarte ca posedata, țepăună, înghețată, spunând cele mai banale lucruri cu o voce tristă, lentă-n mișcări, nemaizămbind niciodată. Nu pot spune că vreun fapt anume dovedea

vreo conspirație cu lumea exterioară. E-adevărat, mai târziu Françoise mi-a povestit că intrând cu o seară înainte în camera ei nu găsisse pe nimeni, draperiile erau trase, dar după mirosul aerului și zgomet se simțea că fereastra era deschisă. Și într-adevăr, o găsisse pe Albertine pe balcon. Dar e greu de văzut cu cine ar fi putut corespunda de acolo și de altfel draperiile trase peste fereastra deschisă se explică fără îndoială prin faptul că știa că mă temeam de curent și că și dacă draperiile mă protejau foarte puțin, acestea ar fi împiedicat-o pe Françoise să vadă de pe coridor că obloanele erau deschise atât de devreme. Nu, nu văd nimic, cu excepția unui mic fapt care dovedește doar că în seara dinainte ea știa că avea să plece. În realitate cu o seară înainte a luat din camera mea fără ca eu să-mi dau seama o mare cantitate de hârtie și pânză de ambalaj care se aflau acolo și cu ajutorul cărora și-a împachetat nenumăratele rochii de casă și cămăși de noapte toată noaptea pentru a pleca dimineața. E singurul fapt, asta a fost tot. Nu pot da importanță faptului că în acea seară mi-a înapoiat aproape o mie de franci pe care mi-i datora, nu e nimic special în acest lucru, căci era extrem de scrupuloasă în privința chestiunilor bănești.

Da, a luat hârtia de împachetat cu o seară înainte, dar nu doar cu o seară înainte aflase că avea să plece! Căci nu amărăciunea a făcut-o să plece, ci hotărârea deja luată de a pleca, de a renunța la viața pe care o visase îi dădea acest aer de amărăciune. Amărăciune; aproape solemnă-n răceala ei față de mine cu excepția ultimei seri când, după ce rămăsese la mine în cameră mai târziu decât își dorise, mi-a spus din ușă – lucru uimitor din partea ei, care mereu voia să prelungească: „Adio, dragul meu, adio, dragul meu”. Dar atunci

n-am fost atent. Françoise mi-a spus că a doua zi dimineața, când i-a spus că pleca (dar e explicabil și prin oboseală, căci nu se schimbase și-și petrecuse toată noaptea împachetând, cu excepția lucrurilor pe care trebuia să i le ceară Françoisei și care nu se aflau în camera ei sau în garderob), era încă atât de tristă, cu atât mai țeapănă, cu atât mai încordată decât în zilele precedente, încât Françoise a crezut când i-a spus: „Adio, Françoise”, că avea să cadă din picioare. Când află aceste lucruri înțelegi că femeia care-ți plăcea acum atât de puțin în comparație cu cele pe care le întâlnești cu atâta ușurință în timpul celor mai banale plimbări, femeia căreia-i porți pică pentru că le sacrifici pe toate pentru ea e, din contră, cea pe care ai prefera-o de o mie de ori. Căci problema nu se mai pune să alegi între o anume plăcere – devenită prin uz și poate prin mediocritatea obiectului aproape nulă și alte plăceri, acestea din urmă tentante, încântătoare, ci între aceste plăceri și ceva mai puternic decât ele, mila pe care ți-o provoacă suferința.

Promițându-mi că Albertine avea să fie acasă până seara, mă grăbisem din cale-afară și pansasem cu o credință reînnoită rana vie a credinței cu care trăisem până atunci. Dar oricât de rapid ar fi reacționat instinctul meu de conservare, când Françoise îmi vorbise rămăsese o secundă neajutorat și degeaba știam că Albertine avea să fie aici în aceeași seară, durerea pe care o simțisem în acea clipă în care încă nu mă asigurasesem pe mine însumi de întoarcerea ei (clipa care urmase după cuvintele: „Domnișoara Albertine mi-a cerut valizele, domnișoara Albertine a plecat”), această durere renăștea cu de la sine putere în mine asemănătoare cu ea însăși, ca și cum încă n-aș fi știut de iminenta întoarcere